

ה סנהדרין ס"א
הר"ר יוסף פנקס
דעבודת סוכנים

הלכות בית הכנסת סימן קנו

מיתה מצויה. ויזהר מלשבע אפלו באמת, שאף עירות היו ליגאי המלך וכלם נחרבו בשביל שהיו נשבעים שבועות אף-על-פי שהיו מקיימים אותם. ויזהר מלהשתתף עם הפותים, שמה יתחייב לו שבועה ועובר משום 'לא ישמע על פירך': הגה ויש מקלין בעשיית שתפות עם (א) הפותים בזמן הזה משום שאין הפותים בזמן הזה נשבעים בעבודת אלילים, ואף-על-גב דמזכירין העבודה זרה, מפל מקום פונתם לעשה שמים וארץ, אלא שמשפין שם שמים ודבר אחר, ולא מצונו שיש בזה משום 'לפני עור לא תתן מכשל', דהרי אינם מזכירין על השתוף (ר"ן ספ"ק דע"ז ור"ח ירוחם ג"ח תוס' ריש פ"ק דכורות). ולשאת ולתת עמהם בלא שתפות, לכלי עלמא שרי בלא יום חגיגה (הגהות מיימתי פ"ה מהלכות ע"ז) (ועי' בירור-דעה בהלכות עבודת אלילים סימן קמז):

באר היטב

תורה. ומצות עשה להדבק בתקנים ותלמידיהם כדי ללמוד מעשיהם, רמב"ם שם: (א) הפותים. עין תשובת שער-אפרים סי' כד מזה, ועין מ"א שכתב תוכחת מוסר גדול בסימן זה ונכספר אלהי רבה הביא כמה עניני מוסר בשם 'שליה ושארי ספרי מוסר':

שערי תשובה

מ"ש בבית-אפרים על נפשות בהקדמה לח"ב שמקור הדברים מתחומא פנשה במדבר, ושוב נדפס ספר ג"כ מ"ת וכתב ג"כ בסיים, עין שם, ועין בשו"ת בית-אפרים חלק א"ח סימן יח. ועין מה שכתב בשם הי"ש"ש שלא יאמר בתלמוד ביצים אלא ביצים, ונראה דהאיגרא שהרגלו לומר ביצים על ביצים שלמשה ויש במלת ביצים הרגשה יותר לומר מגנה, שפיר דמי לומר ביצים. וע"ש שכתב בענין קביעת עמים לתורה, ופרש רש"י: לפי שאדם צריך להתעסק בד"א כו', ותנאון בעל הפלאה ו"ל פרש שקביעת

משנה ברורה

הוא מלשון קבצן פלגיא, שאף מי שהוא טרוד גדול בעסקיו יש לו לגול מזה צח ללמוד משינה ברורה זולל וסובא בימי הנצרות, שנגאמר "לא תאכלו על הדם", רוצה לומר: לא תאכל אכילה שהיא מביאה לשפך דם, והוא אכילת סורר ומורה שחייב עליה מיתה [ואף שלאחר שעבר זמי הנצרות לא נתחייב בתורה מיתה על אכילה פזואת, מפל מקום נובל לראות כמה מגנה ומכער הדבר ביותר, מדקתיב "ואמר אל אקני עירו בגנו זה וגו' זולל וסבא", ונגאמר בקבלה: "אל תהי סבאי יין בזולי כשור למו", ולהרמב"ן נכלל כל זה במצות עשה "קדשים תהיו", עין שם]. אל יוציא אדם דבר מגנה מפיו [פסחים ג']. מצנה רצט, שלא להכשיל תם בדרך, ותינו שלא לתן לו עצה שאינה הוגנת לו, שנגאמר "ולפני עור לא תתן מכשל". וזה מליצנות ודגישות, וכן יתקן משקל בתכלית הרחוק [עין שבועות ל"א²⁸³], אף מפני השלום מטר לשונות²⁸⁴] [ועין במגן-אברהם מה שכתב בשם הספר-חסידים, וצריך עיין בזה²⁸⁵]. בשלשה דברים מטר לשונות²⁸⁶: במסכתא ובפוריא ובאשפיתא²⁸⁷] [חור"מ רס"ב, ע"ש²⁸⁸]. איתא בסוטה בסוף פ"ק ז: בשעה שקרא אנריפס המלך "לא תוכל לתת עליך איש נכרי" וגו', ולגו עיניו דמענות מפני שלא היה מזרע ישאל, אמרו לו: אחינו אתה; ובאותה שעה נתחייבו ישאל בליה על שתנפו לאנריפס, דאף-על-פי שלא היה בידם למחות, מפל מקום היה להם לשתק ולא להתחזיקו בך, וזה ענין המתניף בדבר-עברה מחמת יראתו מפניו²⁸⁹ ואינו חושש על יראת הקדוש-ברוך-הוא. ומיהו, אם מתנרא שלא יתנגנו, מטר לו לומר 'פה עשיתי' אפלו עבר עברה³⁰. אמרו תכמינו ו"ל על הפסוק "בצדק תשפט עמי"ך": הגי דן את חברך לבן-יכות³¹, עין בשפת דף קכז³². והחושד בכשרים, לזקה בגופו [יומא י"ט]. השח שיחת חלין עובר בעשה [פרוש, דבר גנאי וקלות-ראש], שנגאמר "ודברת בם" ולא בדברים בטלים, ולא הפא מפלל עשה — עשה³³ [יומא י"ט]. כתב הרמב"ם בספר המצות, מצנה ח: צננו להדמות לו יתעלה כפי היכלת, והוא: "והלקת בדרכיו", וכבר נכפל זה הציווי ואמר "ללקת בכל דרכיו", ובא בפרוש [סוטה ד"ד]: מה הקדוש-ברוך-הוא נקרא חנין אף אתה היה חנון, מה הקדוש-ברוך-הוא נקרא רחום אף אתה היה רחום כו', וכבר נכפל זה הענין בלשון אחר ואמר "אחרי ה' תלכו", ובא בפרוש שרוצה לומר, ההדמות בפעולותיו הטובות והמדות הנכבדות שיתאר בהם. עד כאן לשונו. ועוד יש הרבה מצות תדיריות, עשין ולאוי, הנזכרות בכל ארבעה ספרי השלחן-ערוך, וימצא אותם המענין כל אחד במקומו. ועוד יש הרבה והרבה שלא הובאו בהשלחן-ערוך, ונמצאים בספרי מוני המצות, הרמב"ם והסמ"ג והחננוף ובייתר בספר תרדים, פי הוא קבץ מפל הראשונים הקודמים לו בהמצות הנהוגות למעשה בזמן הזה, ונכון מאד שילמד אותם כל אדם ויהיה בקי בהנהגה וצ"ל-ידי-יהי והיה ביכלתו לקומן, וכמו שאמרו חז"ל על הפסוק "וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות ה' וצשיתם אתם", זכרה מביאה לידי עשייה, דאם לא ידע אם היא מצוה כלל מה יזכר לקומן:

עובר משום "לא יסיף להפתו", ובחרוף עובר משום "לא תונו איש את עמיתו"¹⁶, ואם הכלימו בזה, עובר גם-כן משום "לא תשא עליו חטא". כתב הרמב"ם בספר-המצות, מצנה רה, דבכלל מצות הוכחה הוא שנוכחית קצתו לקצתו כשיתקטא איש ממנו לאיש, ולא נטר בלכבו ולא נחשב לו עון, אכל נצטוינו להוכיחו במאמר עד שלא ישאר דבר בפנש; ומפל מקום לא ידבר לו קשות עד שיתקלמו, שנגאמר "ולא תשא עליו חטא", אלא יוכיחנו בסתר, בנחת ובקלשון בכה [ועקר דיני הוכחה נבאר אם ירצה השם לקמן בסימן תרו ותרתי]. חייב אדם להזהר ביהומים ואלמנות אפלו הם עשירים גדולים, וכל המקניטן או מקעיטן או הכאיב לכן או נדה בהן או אבד ממונו, עובר בלא-תעשה¹⁷, וכל-יפון המפה אותן או המקללן, שנגאמר "פל אלמנה ויתום לא תענון". כמה דברים אמורים, שענה אותן לצרכו, אכל כשענה אותן הרב ללמד תורה או אמניות או להוליכן דרך ישרה, מטר, ואף-על-פייכן לא ינהג בהן מנהג כל אדם, אלא יעשה להן הפרש וינהלם בנחת וברחמים גדולים, אחד יתום האב ואחד יתום האם. ועד אימתי נקראין יהומים לענין זה? עד שלא יהיו צרכים לאדם להסמך עליו ולאמן ולהשפל בהן, אלא יהיה עושה כל צרכיו לעצמו כשאף כל הגדולים¹⁸. המגרל בתברו עובר בלא-תעשה, שנגאמר "לא תלך ככיל בעמך". איתיה רביל? זה שטוען דברים והולך מזה לזה ואומר: כך אמר פלוני, כך וכך שמעתי על פלוני, אף-על-פי שהוא אמת הרי זה מתריב את העולם. יש עון גדול מזה עד מאד והוא בכלל לאו זה, והוא לשון הרע¹⁹, והוא המספר בגנות חברו אף שהוא אמר אמת, אכל האומר שקר נקרא מוציא שם רע על חברו. המספר דברים שגורמין אם נשמעו איש מפי איש להדיק חברו בגופו או במקומו, ואפלו להצר לו או להפחידו, הרי זה לשון הרע [ובלאו הנה נמצאו הרבה הלכות ומבארים בארץ בכמה מקומות בדברי הראשונים, והרוצה לעמוד על כל פרכי היינים יעין בספר "תפן חיים", פי שם יבארו כל הפרטים בארץ]. שלא להתחזק במתלקת, שנגאמר "ולא יהיה קלרר ובעדתו"²⁰ [סמ"ג ל"ת קנ"ו]. הנוקם מחברו עובר בלא-תעשה, שנגאמר "לא תקם ולא תטור"²¹. ביצד? אמר לו: השאלני קרמך; ולא נצה, למחר אמר לו: השאלני מגלך! אמר לו: איני משאלך כדרך שלא שאלתני, זו היא נקימה [ונכתב רבנו אליעזר ממיץ בספר יראים שלו זה לשונו: לאו דוקא שאלת בלים, דהא לאו בלים כתיב בקרא, אלא אפלו שאר ממון דלאו בלים ניהו, למדנו שמונהררים ישאל שלא למנע לעשות צדקה וגמילות חסדים במקומו בשביל שלא עשה הוא עמו, שזו היא נקימה כו', עין שם]. ואם אמר לו: הא לך, הריני משאלך, ואיני כמותך! זו היא נטייה, אלא ימחק הדבר מלבו ולא יזכרנו כלל²². עד כאן לשון הרמב"ם. עוד במצנה עג: להתנדות לפני ה' מפל חטא שיפשה האדם, שנגאמר "והתנדו את חטאתם" וגו'. בחלק לא-תעשה, סימן קצה: שלא לאכל

הַלְכוֹת בֵּית הַפְּנִינִת סִימָן קנו

ביאורים ומוספים

[משנ"ב ס"ק ז]

ובחורף עובר משום "לא תונו איש את עמיתו" (16) וכו', חייב אדם להזהר ביהומים ואלמנות אפילו הם עשירים גדולים, וכל המקניטין או מקעיטין או הכאיב לכן או נדה בהן או אבד ממונן, עובר בלא-תעשה (17).

(16) וכתב בספרו חפץ חיים (חובת השמירה פ"ט ס"ו) שיהיה באשתו שלא להקניטה, כמו שאמרו חז"ל (בבא מציעא נט, א) לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו, שמתוך שדמעתה מצויה אונאתה קרובה, וכל שכן למשרתת, ובפרט אם היא אלמנה או יתומה שהוא עוון פלילי מאד.

ובכלל של איסור אונאה, כתב שם (פי"ד) שלא נאמר לישראל דברים שיכאיבו לו ויצערוהו, ונראה שגם בכתב או ברמו שייך איסור של אונאת דברים, אם כונתו לצער.

וכשמצער את מי שטר מדרך התורה, כתב (שם) שאינו עובר על איסור זה, וכמו שאמרו "לא תונו איש את עמיתו", עם שאיך בתורה ובמצוות אל תונו, וזה שטר מדרך התורה אינו קרוי עמיתך לענין זה, אך רק כשהופקר אצלו דבר שהוא מפורסם בישראל לאיסור, אבל כל שהוא בכלל ישראל, יש עליו איסור של אונאת דברים, אפילו אינו במדרגתו וכמאמר התנא (אבות פי"ד מ"ג) 'אל תהי' בו לכל אדם'.

(17) והעובר על לאו זה, כתב בחפץ חיים (פתיחה לאוין טו, ובבאר מים חיים שם) בשם הרמב"ם (ספר המצוות מצוה רנו) ורבנו יונה (שערי תשובה מאמר כד) שעונשו מפורש בתורה "וחרה אפי הורגתי אתכם בחרב", הדיינו שחייב מיתה בידי שמים, והביא את דעת רש"י (שמות כב כא) שכל אדם אומלל בכלל לאו זה ולא רק יתום ואלמנה [ולא דיבר הכתוב אלא בהווה שהם תשושי כח דבר מצוי לעונתם].

[משנ"ב שם]

ועד אימתי נקראין תומים לענין זה? עד שלא יהי צריכים לאדם להסמך עליו ולאמן ולהשפל בהן, אלא יהיה עושה כל צרכיו לעצמו לפשאר כל הגדולים (18).

(18) ובשיעור גיל זה, כתב הכף החיים (ס"ק יד) בשם פתח הדביר שמגיל עשרים שנה אדם אינו נחשב יתום, ובפחות מכך כל אחד לפי חריפותו.

[משנ"ב שם]

יש עון גדול מזה עד מאד והוא בכלל לאו זה, והוא לשון הקרע (19).

(19) זו דעת הרמב"ם (פ"ז מהל' דעות ה"ב). דעת הראב"ד (שם) שעון רכילות חמור יותר מעון לשון הרע, ראה שם טעמו, ובכסף משנה שם בדעת הרמב"ם. והמקור לאיסור לשון הרע לדעת הראב"ד, ראה בחפץ חיים (הל' לשון הרע כלל א באר מים חיים ס"ק ד).

[משנ"ב שם]

שלא להחזיק במחלוקת, שנאמר "ולא יהיה קנח וכעדתו" (20).

(20) ואפילו אם אביו מצוהו להחזיק במחלוקת, כתב בשמירת הלשון (שער הזכירה פי"ז) שאסור לו לעשות כן, וכפי שכתב השו"ע (יו"ד סי' רמ סט"ו) שמי שאמר לו אביו לעבור אפילו על מצוה מדבריהם לא ישמע לו, כיון שאף אביו חייב בכבוד המקום.

[משנ"ב שם]

הנוקם מחברו עובר בלא-תעשה, שנאמר "לא תקם ולא תטר" (21).

(21) וכשסיבת הנקמה היא שציערו צער הגוף כגון שביזוהו, כתב בספרו חפץ חיים (לאוין ח בבאר מים חיים שם) שאף על פי שיש מן הראשונים הסוברים שמותר לנקום ולנטור בכי האי גונא, מ"מ אין לעשות כן משום שספק דאורייתא לחומרא, ומימי בשעת מעשה לכולי עלמא מותר מצד הדין להשיב לחירופים וגידופים, אלא שגם אז מידה טובה להעביר על מידותיו ולא להשיב על חרפתו.

[משנ"ב שם]

ואם אָמר לו: הָא לָךְ, הַרְיֵי מִשְׁאֵלְךָ, וְאֵינִי מְמוֹתֵךְ! זֶה הִיא נְטִינָה, אֲלֵא יִמְחַק הַדְּבָר מִלְּבוֹ וְלֹא יִזְכְּרֵנוּ כְּלָל (22).

(22) ואף אם נותר את הדברים בליבו ואינו אומרם בפיו, כתב בספרו חפץ חיים (לאוין ח באר מים חיים שם) שעובר בלאו זה.

[משנ"ב שם]

וְכֵן יִרְחַק מִשְׁקָר בְּתַקְלִית הַרְחִיק [עֵינַי שְׂבוּעוֹת ל"א (23)], אֵף מִפְּנֵי הַשְּׁלוֹם מִתֵּר לְשִׁנּוֹת (24) [וְעֵינַי בְּמִגְן-אֲבָרְהָם מֵהַ שְּׂפָתַי בְּשֵׁם הַסִּפְרֵי-חֲסִידִים, וְצָרִיף עֵינַי בְּזֵה (25)]. בְּשִׁלְשָׁה דְבָרִים מִתֵּר לְשִׁנּוֹת (26): בְּמִסְכָּתָא וּבְפּוֹרְיָא וּבְאֲשְׁפִיזָא (27) [חו"מ רס"ב, ע"ש (28)].

(23) שם מבואר שמהפסוק "מדבר שקר תרחק" לומדים שאפילו כשאינו מוציא מפיו דבר שקר, רק שמשמע מתוך מעשיו דבר שקר, גם כן יש להימנע מכך, מחמת שיש להתרחק משקר.

ומכך שבשום עבירה לא החזר לשון הרחקה כמו בשקר, כתב השפת תמים (פ"ו) שיש ללמוד על ההרחקה הגדולה והבריחה הגדולה שצריך לברוח מזה. [וראה גם בחינוך (מצוה עד) שכתב שלשון הרחקה שנאמר באיסור זה בא ללמד שאף על דבר שאין יודעים בבירור שהוא שקר, אין להטות אוננו אליו]. והוסיף, שכיון שאחד מהעמדים שהעולם עומד עליו הוא האמת, אם כן מי שדובר שקר, כאילו הורס את יסוד העולם.

וראה שם שפירט כמה דרגות במדברי שקר [ומקור דבריו ברבינו יונה (שערי תשובה שער ג אות קפא-קפז)], שיש שמשקרים ובודים סיפורים שלא היו, שאף שאינם גורמים בזה נזק לאיש, גדול מאד עונשם, שאוהבים את השקר בלא שום תועלת, ועליהם נאמר "תועבת ה' שפתי שקר", וגורו חז"ל דינם שהם מד' כיתות שאין מקבלין פני השכינה, ואחת מהם היא כת שקרנים. ויש שמשקרים שלא בכונה, אלא שאינם מדייקים במה ששמעו, וכשבאים אחר כך לספר מה ששמעו מערבים בו שקרים, והם הבדאים שאי אפשר להאמין לדבריהם, ועליהם נאמר "למדו לשונם דבר שקר". ויש קלים מאלו שאינם קבועים כל כך בשקר, אך אם יודמן להם יאמרוהו, ופעמים דרך שחוק וכדומה בלא כונה רעה, אך גם זה בכלל "מדבר שקר תרחק".

והוסיף, שבכלל איסור זה המדבר אחד בפה ואחד בלב שמבטיח לחבירו להיטיב עמו, ובלבו חושב שלא יעשה כן, או שמבטיח ואחר כך לא עומד בדיבורו, וכן הגונב דעת הבריות שמתעה את חבירו שעשה עבורו טובה או דיבר עליו טוב, ולא עשה כן, וכן המשתבח במעלות שאין בו, או במעשים טובים שלא עשה.

(24) ומטעם זה כששואל אותו חבירו מה דיבר פלוני אודותי, כתב בספרו חפץ חיים (הל' רכילות כלל א ס"ח) שאם אינו יכול להשיבו באופן שלא יהיה שקר גמור וגם לא יהיה רכילות המשך בעמוד הבא

הלכות בית הפנסת סימן קנו

ביאורים ומוספים המשך

לשנות מפני דרך ארץ, אבל לפירוש רש"י במקרים אלו יש בשינוי צד מצוה של צניעות וענה.

[משנ"ב שם]

וְהָ עֲנֵשׁ הַמְחַנֵּיף בְּדָבָר עֲבָרָה מִחֻמַּת יְרָאָתוֹ מִפְּנֵי²⁹ וְכִי, וּמִיָּהוּ, אִם מִתְּיָרָא שְׂלָא יְהַרְגֵנוּ, מִתָּר לוֹ לִזְמַר 'יִפְּהָ עֲשִׂיתִי' אֶפְלוֹ עֵבֶר עֲבָרָה³⁰.
(29) וחומרת איטור חנופה, כתב בספרו חפץ חיים (פתיחה לאוין טז) שלדעת הרבה גאונים (היראים ור"ש אבן גבירול) הוא לאו גמור מן התורה של "ולא תחניפו את הארץ".

וכתב שם, שעון זה מצוי מאד באחד שמספר בגנות חבירו, והשומע מנענע בראשו להסכמה, ואף מוסיף איזה תיבות לפגם, מפני שהמספר הוא בעל הבית חשוב וכדומה, שיש לו ממנו טובות, או שירא שיחזיקו אותו לאינו חכם.

(30) אמנם למסור עצמו לסכנה [כשאין בזה חשש גמור של פיקוח נפש], כתב (שם ובבאר מים חיים) בשם רבנו יונה (שערי תשובה מאמר קפז) שחייב לעשות כן כדי לא לעבור על איטור חנופה, וכמובא לעיל שנענשו על שהחניפו לאגריפס המלך אף שהיה בזה צד סכנה.

[משנ"ב שם]

הַיּוֹן דֵּן אֶת חֲבֵרָךְ לְכַף-זְכוּתוֹ³¹, עֵץ בְּשֶׁקֶת דֵּף קְכוּ³².

(31) ובגדר מצוה זו, כתב בחפץ חיים (פתיחה עשין ג ובבאר מים חיים) שהרמב"ם (מצות עשה קעז) הסמיג (עשין ק) מנו זאת בכלל מצות עשה של "בצדק תשפוט עמיתך", וכן כתב רבינו יונה בשערי תשובה (שער ג אות ריח) שזו מצות עשה מן התורה, וכן כתב במרגניתא טבא (לר"י וואלינער בסוף ספר אהבת חסד אות ט).

אמנם כל זה באיש שמכירו שהוא לכל הפחות בכלל בינוני, שכשראה אותו עושה מעשה שיש לפרשו לטוב או למוטב, מצוה מן התורה לדנו לכף זכות [ואם הוא מכירו כירא אלוקים חייב לדנו לכף זכות אף כשנוטה הדבר יותר לכף חובה], אבל אדם שאינו מכירו אם הוא צדיק או רשע, כתב בחפץ חיים (באר מים חיים שם) שאינו חייב מן התורה לדנו לכף זכות, ואין זו אלא מידה טובה ממידת חסידות כמבואר ברמב"ם פירוש המשניות (אבות פ"א מ"ו). ואדם רשע, כתב (שם הל' לשון הרע כלל ד אות ז) שכשעושה מעשה שיש לשפטו לצד הזכות ולצד החוב, צריך לשפטו לצד החוב מאחר והחוק לרשע גמור בשאר עניניו.

ובכלל מצוה זו, כתבו במרגניתא טבא (שם) ובחפץ חיים (שער התבונה פ"ו), שכמו כן צריך ללמד זכות על כלל ישראל בינם לבין קונם, וללמד זכות על כל דבר שדשו בו רבים ואי אפשר לתקן, אבל כשאפשר לתקן - יתקן, ואל יכניס עצמו בפרצה דחוקה.

(32) שם אמרו שהדן את חבירו לכף זכות גם בשמים ידונו אותו לכף זכות, והוא מהדברים שאוכל פירותיהם בעולם הזה והקין קיימת לו לעולם הבא. ובחומר הדן את חבירו לכף חובה, כתב החפץ חיים (שמירת הלשון שער התבונה פט"ו) בשם ספר חרדים שהוא מרכבה לקליפת הטומאה הנקראת חובה.

[משנ"ב שם]

הַשָּׂחָה שִׁחַת חֲלִין עוֹבֵר בְּעֵשָׂה [פְּרוּשׁ, דְּבַר גְּנָאִי וְקָלוּת-רְאִישׁ], שְׂנָאֵמֶר 'וְדַבַּרְתָּ בָּם' וְלֹא בְּדָבָרִים בְּטָלִים, וְלֹא הֵבֵא מִפְּלֵל עֲשֵׂה - עֲשֵׂה³³.

(33) ובגדר הלאו, אם מן התורה הוא או שאינו אלא מדברי חכמים והפסוק אסמכתא בעלמא, הסתפק בספרו חפץ חיים (פתיחה עשין יב בבאר מים חיים שם), וכתב ש"מ בודאי שמבטל מצות עשה גמורה של 'תלמוד תורה'. והמדבר בעניני פרנסתו, כתב (שם) בשם

כי חבירו לא יקבל זה לתשובה, מותר לומר שקר גמור מפני השלום, אבל לא ישבע לשקר עבור זה חס ושלום.

ומי שנמצא בחבורת בני אדם ונעשה דבר שלא כהוגן, כתב שם (הל' לשון הרע כלל י ס"ז) בשם ספר חסידים (סי' כב) שטייל על עצמו את האשמה [ממדת חסידות], כדי שלא יודע מי הוא החוטא ויתבייש על ידי זה, וכמו שמצינו בגמ' (סנהדרין יא, א) בכמה תנאים שעשו כן.

(25) שכתב המג"א בשם ספר חסידים (סי' תכו) שכל ההיתר לשנות מפני השלום הוא דוקא על העבר אבל לא על העתיד, וראה שם בספר חסידים שמטעם זה אם בא אדם [נכרי או יהודי] ללוות ממנו, אסור לומר לו שאין לו, גם אם חושש שלא יפרע לו [וראה דעת תורה למהרש"ם שכתב שמבואר מכך שגם על ההווה אסור לשקר]. ומה שכתב שצריך עיון בזה, ראה בשו"ע הרב (ס"ב) שכיון שהשלום גדול מכל המצוות, והתירו לשנות דבורו מפני השלום, אם כן מנלן שלשנות בלהבא אסור, וראה א"ר (ס"ק ב) ופמ"ג (א"א ס"ק ב). וראה בספר ארחות צדיקים (שער השקר) שכתב על דברי הספר חסידים שהדבר תלוי אם יכול לדחות את הנכרי הבא ללוות ממנו בלי לומר שקר ובלי שישנאנו, כגון שיאמר לו יש לי אבל אני צריך את המעות לדבר אחר, יאמר כן, אך אם כשידע הנכרי שיש לו מעות ואינו מלוח לו ישנאנו, יתכן שעדיף לומר לו 'אין לי' מפני דרכי שלום.

(26) וכן המתענה תענית רשות, כתב לקמן (סי' תקסה ס"ק יד) שאם שואלים אותו אם הוא מתענה, נכון לומר שאינו מתענה כדי שלא להחזיק טיבותא לנפשיה.

(27) ופירוש 'אושפיזא', כתב רש"י (בבא מציעא כד, א ד"ה באושפיזא) שאם שאלוהו על אושפיזו אם קיבלו בסבר פנים יפות, מידה טובה שיאמר לא, כדי שלא יקפצו עליו בני אדם שאינם מהוגנים לבוא עליו תמיד, ויכלו ממונו. וראה תוס' שם (כג, ב ד"ה באושפיזא) שדין זה הוא רק כשנמצא בין בני אדם שאינם מהוגנים.

וכן לפרסם שקיבל הלוואה מחבירו, כתב בספרו חפץ חיים (הל' לשון הרע כלל ט ס"ג) שלא יעשה כן, כי על ידי זה מצוי הוא שיתקבצו אצל המלוה אנשים רעים, ולא יוכל להשתמש מהם.

ולגלות לאחרים שקיבל צדקה מפלוני, כתב בשו"ת אגרות משה (י"ד ח"ג סי' צה) שאין בזה איטור, כיון שרק לגבי אכילה וכדומה יש בושה להשתמש מלאכה, אבל בנתינת צדקה יותר מהדרך שנותנים לסתם עניים, אין שום בושה לאדם שאינו עשיר לומר שאינו יכול לתת, וכן מותר לגלות על אדם עשיר שנתן צדקה למוסד תורה וכדומה, אפילו שידוע שיתבייש שלא לתת, כיון שצריך לתת מעשר מרווחיו לצדקה, ואף עד חומש, מצוה מן המובחר לתת, ואם כבר נתן חומש לצדקה, אף עשיר לא יתבייש לומר שכבר נתן חומש.

(28) בסעף כא, וראה שם בסמ"ע (ס"ק מד) שהביא מחלוקת בפירוש דברים אלו בין הרמב"ם לרש"י, שלדעת הרמב"ם (פי"ד מהל' גולה ואבדה הי"ג) פירוש 'מסכתא' - שיכול לומר שעוסק במסכת אחרת כדי שלא ישאלוהו על המסכת שלומד, 'פוריא' - שיאמר שישן במיטה אחרת שמא ימצאו קרי במיטה שישן בה ויתגנה, 'אושפיזא' - שיאמר שמתארח אצל ראובן כדי שלא להטריח על שמעון שמתארח אצלו. ולדעת רש"י (שם) 'מסכתא' - שיאמר שאינו בקי במסכת ששואלים אותו עליה מצד ענה, 'פוריא' - שיאמר שלא שימש מיטתו ומצד צניעות, 'אושפיזא' - שיאמר שלא קיבלו מארחו בסבר פנים יפות וכמובא בהע' לעיל. וכתב שלפירוש הרמב"ם אין מצוה לשנות בג' דברים אלו, אלא רק היתר

הלכות בית הפנקס סימן קנו

ביאורים ומוספים המשך

34) ובהקדמה לספר המצוות הקצר למצוות הנוהגות בזמנינו, כתב עצה להיות בקי במצוות אלו, שילמוד חצי ממצוות עשה ביום שני בשבוע וחציין האחר ביום חמישי, וכך יעשה בכל שבוע ושבוע, עד שיהיו כל מצוות עשה אלו שגורות בפיו, ולאחר מכן יעשה כן בענין הלאוין, עד שבמשך הזמן יהיו שגורים בפיו כל העשין והלאוין שצריך להיזהר בהם.

תלמידי רבינו יונה, שאינו בכלל איסור זה. ולענין שיחה בטילה שאין בה דברי גנאי וקלות ראש, אלא שאין בה שום צורך כלל, כתב לעיל (סי' קנא ס"ק ב) שבדאי ראוי לאדם להימנע מזה תמיד, וכן כתב לקמן (סי' שז ס"ק כז).

[משנ"ב שם]

וְנִכּוֹן מְאֹד שֶׁלֵּמַד אֹתָם כֹּל אֶדָם וְיִהְיֶה בְּקִי בְּהֵן³⁴.

